

רבי קלונימוס קלמיש שפירא

דרשות משנות הזעם
מהדורת פקסימיליה

אשכולות

סדרת מחקרים במדעי היהדות

בעריכת עמוס גאולה

דרשות משנות הזעם

הוועדה האקדמית:

משה אידל • סטיבן כץ • דן מכמן

רבי קלונימוס קלמיש שפירא

דרשות משנות הזעם

דרשות האדמו"ר מפיאסצנה
בגטו ורשה, ת"ש-תש"ב

מהדורת פקסימליה
בצירוף תעתיק מדויק

מאת
דניאל רייזר

המכללה האקדמית
הרצוג
רשות המחקר

המכון הבין-לאומי
לחקר השואה

יד ושם
רשות הזיכרון לשואה ולגבורה

האיגוד העולמי למדעי היהדות
WORLD UNION OF JEWISH STUDIES

לזכרו של הוראס דימרסיקו, טומס ריבר, ניו ג'רסי, ארה"ב
In Memory of Horace A DeMarcico, Toms River, New Jersey, USA
באמצעות וועדת העזבונות – המשרד לשירותי דת

הספר יוצא לאור בסיוע
מועצת הפיס לתרבות ואמנות

ובסיוע הקרן הלאומית למדע

•

בתמיכת הקתדרה למנהיגות בעתות מצוקה ע"ש הרב משה חיים לאו,
אוניברסיטת בר אילן

עורך: עמוס גאולה
עריכת לשון: טל רייך
עיצוב ועימוד: חוה זלצמן, PageUp
עיצוב העטיפה: מעין ארד
הדפסה וכריכה: דפוס ארט פלוס

© 2017 כל הזכויות שמורות

למכללה האקדמית הרצוג, לאיגוד העולמי למדעי היהדות וליד ושם
כולל זכות פיענוח כתב היד. אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט או לאחסן במאגר
מידע, לשרר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני, או אחר –
כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר
זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

ירושלים תשע"ז

מסת"ב 978-965-92115-1-7

(תרמ"ט - תש"ד)

למען זכות אבותינו וזכות ישיבתנו
אשר באתנו אל הארץ הזאת

'שאני מתחנן לפני כל אחד מישראל שילמוד בספרי,
ובטח זכות אבותי הקדושים וצוקלל"ה יעמוד לו ולכל ביתו בזה ובבא'

תוכן העניינים

9	מבוא
14	כללי קריאת התעתיק
	דרשות משנות הזעם: מהדורת פקסימיליה בצירוף תעתיק
16	דרשות משנת ת"ש
94	דרשות משנת תש"א
152	דרשות משנת תש"ב

מבוא

תעתיק הדרשות

עיון פילולוגי בכתב היד של דרשותיו של רבי קלונימוס קלמן (קלמיש) שפירא, האדמו"ר מפיאסצנה (1889-1943), שנכתבו בין השנים ת"ש-תש"ב (1939-1942), מעלה תובנות רבות, כפי שהראנו במבוא לחלק א של ספר זה. עמדנו שם על טעויות קודמות בפענוח כתיבת היד, תיחום וסדר הדרשות, מחיקות, תוספות והגהות, שכבות ורבדי הספר ועל משמעות הטעויות הללו להבנת קובץ הדרשות. בחלק זה שלפנינו מופיע צילום כתב היד, ולצדו, עמוד לצד עמוד, תעתיק המשמר את שלבי הכתיבה – אורך השורה, מחיקות ותוספות. בנוסף, ארבע שכבות הספר הודפסו בצבעים שונים על מנת להבליט לעיני הקורא באופן ויזואלי את רבדי הספר.

נמחיש את השכבות השונות של כתב היד, באמצעות סימני הדגשה שהוספנו על גב עמוד אחד מכתב היד (עמוד ראשון מפרשת חוקת תש"ב). ראשית הדרשה בציון השנה ומספור עמוד הדרשה – בפינה השמאלית העליונה של העמוד, ובכרכת ה' ושם הפרשה בראש הדרשה – בקצה העליון הימני (מסומן בקו הדגשה תכלת). לאחר מכן מופיע גוף הדרשה. שלב ראשון של הגהה שערך האדמו"ר מופיע במחיקת מילים על ידי פסילתן באמצעות קו רוחבי החוצה אותן (מרובעים כחולים) ותוספות של מילים ומשפטים על גב מילים קיימות או על גבי המילים המחוקות (קו הדגשה צהוב). מחיקה של מילות קודש כדוגמת שם השם 'ד', המילה 'עליון' המתייחסת לאל, או אפילו ציון שמו של ספר הזוהר הקדוש 'זוה"ק' מחוקות באמצעות סוגריים עגולים (ריבוע ספירלי כתום). מחיקה נוספת נעשתה על ידי שרבוט קווי לרוחב משפט, עד כדי חוסר זיהוי הנמחק (מלבן כחול מקווקו).

הגהה נוספת נעשתה על ידי תוספת של סימן החץ (עיגול אדום) המורה על תוספת בשולי הגיליון בצדדיו, במקרה זה בצדו הימני (גם בעיגול אדום). כל חץ מפנה להערת תוספת אחת. פעמים שהאדמו"ר החליט למחוק הערת תוספת באמצעות קו רוחבי על המילים, ואזי גם החץ נמחק באותו האופן (עיגול אדום משולב עם מרובע כחול). פסילה זו מורה על שלב הגהתי נוסף בו עובר האדמו"ר על ההגהות ומחליט לפסול חלק מהן.

שלב נוסף של הגהות נעשה על ידי הוספת אותיות לגוף הטקסט, הנכתבות בכתב מרובע (אשורי) ומתחתן קו הדגשה (עיגול ירוק). אותיות אלה מהוות סימן הפניה

להגהה הנרשמת בשולי גיליון הדף מלמעלה ומלמטה, ובשונה מן ההערה אליה מפנה החץ, היא אינה בצדדים. אות ההפניה בגוף הטקסט נרשמת בשנית לצד התוספת (העליונה או התחתונה), כך שניתן לזהות היכן מקומה של כל תוספת ותוספת. גם שלב הגהה זה עבר הגהה נוספת, ופעמים שהמחבר מחק חלק מן התוספת. ראו למשל בסוף האות ה בשולי הגיליון: במקום המחיקה הוסיף האדמו"ר את סימן האות ך המובילה אותנו לחלק התחתון של הדף, שם מופיע משפט נוסף ובראשו סימן האות ך.

כמדומני כי אפשר לקבוע, באופן כוללני אך לא פרטני, כי ההגהות המסומנות בחץ קודמות להגהות המסומנות באותיות. זאת משום שפעמים רבות מוסיף האדמו"ר להגהה בשולי הגיליון, שחץ הפנה אליה, תוספת אות בסופה, אשר מובילה לחלק העליון או התחתון של הגיליון, שם מופיעה תוספת לנאמר בהגהה. אמנם פעמים שאפשר לראות את ההפך – תוספת הערה באות בראש או בסוף הדף ולצידה חץ המפנה לתוספת נוספת לצדי ההערה הראשונה, אך אין זאת כי אם עוד שלב של הגהה. האדמו"ר עבר על ההערות שהוסיף באותיות ותיקן גם אותן.

אחרון אחרון – לאורך כתב היד מופיע, פעמים מספר, סימון הנראה כמו האות הלטינית Z באופן מוגדל, כפי שמופיע בסוף עמוד הדוגמה (מוקף בעיגול ורוד). במכתב המצורף לכתב היד ובו הוראות הדפסה הכוללות התייחסות להגהות (ראו חלק א, עמ' 51), אין התייחסות לסימון זה ולהסבר משמעותו. ואולם, סימון זה הינו אוניברסלי ומורה על פתיחת פסקה חדשה, ואכן אפשר לקבוע לאור בחינת כל כתב היד, כי הסימון נוסף על מנת להפריד בין פסקאות שונות.

התעתיק מנסה לשמר את תהליך היווצרות כתב היד על מרבית התפתחויותיו, שינויו ושכבותיו השונות. אמנם לא יכולתי, באמצעים העומדים לרשותי, ליצור תעתיק מדויק לחלוטין, אך עם זאת, הכינתי תעתיק קרוב לכתב היד, עד כמה שידי מגעת. כל המילים העליונות שהופיעו מעל השורות הכתובות – הובאו בתעתיק בצורה מוגבהת. כל המחיקות הובאו בתעתיק, כולל פיענוחן של רוב המחיקות הבלתי קריאות – פיענוח אשר נעשה באמצעות בחינת כתב היד המקורי. הערות משכבת ההגהות הראשונה, קרי ההערות שנוספו בחץ, הוכנסו לגוף הדרשה בצבע אדום. הערות משכבת ההגות השנייה, היינו ההערות שנוספו בסימון אותיות, הוכנסו לגוף הדרשה בצבע כחול ובתוספת האות בראשן. תוספת לשכבה זו, היינו הערות המסומנות בחץ שנוספו להערות המסומנות באותיות, צוינה בצבע ירוק. כמובן, הכנסת ההערות שהופיעו בכתב יד בשולי הטקסט לתוך גוף הטקסט גרמה לסטייה מסוימת מאורך השורה כפי שכתבה האדמו"ר, ולכן הזחתי פנימה בשורה נוספת את המילים הנוספות. בדומה, שורה ארוכה בכתב היד, שלא יכולתי להכניסה בתעתיק בשורה אחת – הוזחה בתעתיק על

מנת לשמר את אורך השורה המקורי. יוצא אפוא כי ראשיתה של כל שורה שאינה מוזחת, מקבילה לראשית השורה בכתב היד, וכך יכול הקורא לעקוב אחר השורות במקביל לקיים בכתב היד.

הפיסוק בתעתיק מופיע כפי שמופיע בכתב היד ולא ערכתי בו שינויים (בניגוד לחלק א' שבו הותאם הפיסוק במידת מה לכללי העברית החדשה). בדומה לכך, מילים מנוקדות הופיעו בתעתיק בדיוק כמו בכתב היד, גם אם הניקוד חורג מכללי הניקוד המקובלים. צבעו של סימון הפניה להערות בשולי הגיליון (חץ או אות מודגשת בכתובה אשורית) נקבע על פי השכבה בו הוא מופיע. כאשר סימון ההפניה מופיע בכתב היד בתוך גוף הטקסט אזי הוא יבוא בצבע שחור, כצבע הטקסט, אך אם הוא מופיע בתוך הערה בשולי הגיליון אזי הוא יקבל בתעתיק את הצבע של שכבת ההערות שבה הוא מופיע. לפיכך אם סימון 'אות' מופיע בתוך שכבת ההגהות הראשונה שנכתבה בצדי הדף (כלומר אות זו מפנה משכבת ההגהות הראשונה שנכתבה בצדי הגיליון לשכבת הגהות מאוחרת יותר המופיעה בשוליים העליונים/תחתונים של הדף), אזי סימון זה יקבל את הצבע האדום המאפיין את שכבת ההגהות הראשונה, וכך זה יראה: 'ונודע הדיוק בספה'ק ב'א¹ **שמתחילה כתיב מקודם מוצאיהן² ואח'כ מקודם מסעיהן ואח'כ מוצאיהן** כי איתא בגמרא' (דרשת מסעי תש"א), או למשל סימון חץ המופיע בתוך שכבת ההגהות השנייה (הצבועה בכחול) המפנה לשכבה שלישית של הגהות (הצבועה בירוק), יקבל את צבעה של השכבה השנייה: 'רק שנמשכה וירדה ונתלכשה בשק וביראה מעבירה³ **שעשה, שלא יענש או שלא יתרחק מד', כ'א לפי מצבו, משא'כ מי שתמיד יראה ירא גם קודם שחטא'** (דרשת שמות תש"ב).

המעבר בין כתב היד לבין תעתיקו הצריך מספר שינויים:

1. בכתב היד מופיעות מחיקות רבות שנעשו באמצעות קו מאוזן שחוצה את המילה ומורה על פסילתה [אאאא]. פעמים שלפני קו פסילה זה מופיע סימון חץ¹ [אאאא], המפנה להערה בשולי הגיליון בצדדיו. לעומת זאת בתעתיק, סימון החץ הועבר קדימה לאחור המילה המחוקה ובצמוד להערה שהוכנסה בצבע אדום אל תוך הטקסט [אאאא¹ אבגד]. הוא הדבר לגבי סימון הפניה באמצעות אות אשורית, אשר מהווה הפניה לשכבת הגהות שנרשמו בשולי גיליון הדף מלמעלה ומלמטה. כאשר אות זו הופיעה בכתב יד לפני מחיקה [אאאא²] הצטרכנו להעבירה, בתעתיק, לאחור המחיקה ובצמוד לתוכן ההערה עצמה שהוכנסה לגוף הטקסט בצבע כחול [אאאא² אבגד].
2. בכתב היד ישנן מחיקות של מילים באמצעות קו מאוזן שחוצה את המילה, ומעל המילה המחוקה נכתבה מילה חדשה. לא היה ביכולתנו הגרפית ליצור

כזו מקבילה, ולכן המילה החדשה הובאה בהגבהה לאחר המילה המחוקה [אאאא אבגד], אלא אם כן המחיקה הייתה רק על חלק מן המילה וברור כי מקומה של התוספת החדשה הוא לפני המילה המחוקה במקצת, למשל: למי פשאינו' (דרשת תולדות ת"ש).

כללי קריאת התעתיק

- [] תוספות של המחבר
- () מחיקות של המחבר
- ↓
תוספת הערה של המחבר שהופיעה בשולי הגיליון בצדדים, וסומנה במקור בסימון זה. סוג זה של הערות הובא בתעתיק בצבע אדום
- ⌘ תוספת הערה של המחבר שהופיעה בשולי הגיליון מלמעלה או למטה וסומנה במקור בסימון של אות אשורית (מרוכעת). סוג זה של הערות הובא בתעתיק בצבע כחול
- Z סימן המופיע במקור לציון פתיחת פסקה חדשה
- [.] אות שלא פוענחה
- [=] אות מחוקה שלא פוענחה

דרשות משנות הזעם

מהדורת פקסימיליה בצירוף תעתיק